

Ernst Ottem

20 gatjálvisá giellatjehpudagáj birra

Guoradallamvædtsak mihttit mánáj ja nuoraj giellatjehpudagájt, gáktu sij gávovsuogádagájt háldadi ja gáktu sijá aktijvuoda iehtjádij li.

Ernst Ottem

2012

Julevsámegiellaj: Lars Th. Kintel ja Statped

Nuortta Statped ja Bredtvet kompetansesenter 2012

Almodiddje: www.statped.no

Duogásj

Gå galggá mánáj ja nuoraj gielalasj tjehpudagájt kárttit, de hæhttu dan bargon adnet moattelágásj metávddálasj lahkanimvuoge sihke tevstajt ja dárkástallamijt. Ájnas ulmme dájna gatjádallamsjiemájn la aj vuosedit fáhkaulmuttijda oanes listav javllamusáj ma máhtti liehket viehkken tjielggjit máná giellatjehpudagájt 5 jages gitta 16 jahkáj.

Gåktu sjiemá la dagáduvvam

Skávllá la ájnas gálldo gánná oadtju diedoht dan birra makkir sieradusá li gielalasj tjehpudagáj gaskan mánás mánáj. Sjiemá dagáduváj állu álgos danen vaj máhtta tjielggjit mánáj gielalasj tjehpudagájt navti gáktu li áhpaddje mielas.

Sjiemán lidjin badjel 50 gatjálvisá ma guosskin suorgijda giella, guládallam, psykalasj varresvuohta ja berustime ma aneduvvin tjoahkkit dáhtájt 442 mánájs Vuonan, 5 jagágijs -16 jagágijda. Javllamuslista álggo dagáduváj klinihkalasj vásádusáj milta, majt li vásedam gå li barggam mánáj gejn li giellagássjelisvuoda, ja gáktu li tjielggim mánáj giellagássjelisvuodajt diagnávssámanuálaj gáktuj (DSM-IV, 1994). Bargon la aj aneduvvam dutkamgirjálavuohta (buojkulvissan CELF-IV Manual, Wiig, Secord & Semel, 2003 ja CCC-2, Bishop, 2003).

Áhpaddje gáhtjoduváj juohkka mánáv vissa dássáj biedjat, ietjá mánáj gáktuj, skálán mij manná 1 rájes (ienemus positijvva) gitta 5 rádjáj (ienemusát negatijvva). Dasi duodden tjoahkkiduvvin aj duogásjiedo degu familljadille, guovtegielakvuohta, gullo, syndrávmá, láhkåmgássjelisvuoda ja psykalasj varresvuoda birra. Ja de diedo tjuoldeduvvin gudá juohkusij dábalasj (typical) doajmme máná (N=231), giellagássjelisvuoda (N=39), láhkåmgássjelisvuoda (N=38), unneplåhkománá (N=36), bieljedime (N=44), syndrávmá ja ietjá gássjelisvuoda (N=54). Dábalasj máná li standardisierima vuodon. Ulmme dajna juohkusijn lij gávnadit makkár javllamusá jali gárgadisá lidjin sierralåhkáj dábalattja mánáj ságastallamgielan ja mánáj gejn li giellagássjelisvuoda. Dáhtáj tjadádibme vuosedij lissta 20 gatjálvisáj lij nuoges gávnnat sieradusájt dábalasj mánáj ja mánáj gaskan gejn li giellagássjelisvuoda (Wilks' Lamda=.36, Chi-square=264.84, df=20, p<.001). Vuoseduváj aj skálá 20 gatjálvisáj vattij luohtedahtte diedoht sihke dábalasj mánáj birra (Cronbach's Alpha=.93) ja daj mánáj birra gejn li giellagássjelisvuoda (Cronbach's Alpha=.95). Vijddásap analijsa vuosedin 20 gatjálvisá máhttin gálmå suorggáj tjuoldeduvvat, namálettat "semantihkalasj vaddása", "vaddása ságav vuostáj válldet" ja "vaddása ságav gaskostit" (gehtja Ottem, 2009 gánná dat materiála dárkkelappot tjielggiduvvá).

Maŋŋel gá sjiemáv lidjin juohkám jagen 2009, de tjoahkkijin aj diedojt sjiemá gæhttalime - ádåsit gæhttalime áskeldisvuoda birra (N=198). Dan materiálan la gæhttalime -ádåsit gæhttalime korrelasjåvnnå (aktivásstedibme) .76 ($p<.001$) ja Spearman-Brown koeffisienta .87 (dáhtá majna li barggamin). Állu álgon dagáduváj sjiemá danen gá áhpadiddje ja mánárgárddeáhpaddidje galggi dav adnet viehkken mánáj giellatjehpudagáj kárttimbargon. Valla æjgáda li aj sjiemáv adnám. Diedo majt dán rádjáj li oadtjum vuosedi sjiemán li aj nuoges diedo dan aktijvuodan, ja sjiemá anedahttijn máhtta viehka edna 5-jagák mánáj gaskan ájttsat mánájn gejn li gássjelisvuoda (dáhtá majna li barggamin).

Duodden dajda 20 gatjálvisájda ma li giellatjehpudagáj birra, sisadná sjiemá aj gålmmå ietjá skálá. Makta gávvusijt dádjat, aktijvuolta iehtjádij ja gielalasj diehtemvájnogisvuolta ja vissjalisvuolta. Maŋemus skálá la oajvvaduvvam viehkkenævvon gá galggá iesjgenga áhpadimvuogij ávkev árvustallat.

Sjiemá adno

Alodip sjiemáv adnet mánájda ja nuorajda gaskan 5 ja 16 jage. Jáksåmmihtto li hiebaduvvam dan dássáj majt máhtta vuorddet dábalasj avtagielak mánájs.

Árvustallam

Sjiemá la vuododuvvam máná giellamáhtudahkaj ietjá ludtjusasj mánáj gáktuj. Danen la gatjálvis mav galggá vásstedit: “letjá mánáj gáktuj gudi li sæmme álldarin, man buoragit hiehpá tjuovvovasj javllamus dán mánáj?” Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Buojkulvissan la akta gárgadis: “Áhtså gus mánáj riehta bágojt”. Jus dát javllamus ij hieba mánáv gávvidit, de ruossista 1. Jus javllamus hiehpá, de ruossista 5. Jus javllamus la muhtem mudduj riehta, ruossista lågov 1 ja 5 gaskan.

Merustallam

Riekknista “maksimála skårima prosænntaoasev”. 1) Bieja aktij tállaárvojt ma li vissa skálájda ruossistum (ruossima tjoahkkáj). Maksimála skårima prosænntaoasse riekkniduvvá gá juohká “ruossima tjoahkkáj” badjel “maksimála skårima”, ja gærddu 100:ijn. Maksimála skårimav máhtta vuojnnat hássstalusskårimin, ietjá bágoj javladum alla skårim = edna hássstalusá.

Missing data

Muhttijn soajttá, sán gut la sjiemáv dævddám ij la divna gatjálvisájt vásstedam. La rádje man ednagav máhtta guodet vásstedahtek. Sihkarasstet boadosvaliditiehtav máhtti 3 gatjálvisá liehket vásstedahtek álles “20 gatjálvisá”-sjiemán, 1 juohkka oasseskálán. “Gåvosvuogádagá háldadibme” sjiemán máhtta garvvet 3 gatjálvisá ja “Aktijvuoda iehtjádij” máhtta garvvet 1 gatjálvisáv. Dakkir dáhpádusájn hæhttu merustallamav hiebadit maksimála skårimijn. Buojkulvissan, jus guodá 3 ruossima oasseskálán “20 gatjálvisá”, de maksimála skårim binneduvvá $5 \times 20 = 100$ rájes $5 \times 17 = 85$ rádjáj.

Referánsa

Bishop, D.W. (2003), The children’s Communication Checklist, second edition, Department of Psychology, University of Oxford.

Diagnostic and statistical manual of mental disorders (1994) (DSM-IV), The American Psychiatric Association. Washington, DC.

Ottem, E. (2009) 20 spørsmål om språkferdigheter – en analyse av sammenhengen mellom observasjonsdata og testdata. Skolepsykologi, nr 1, 11 – 27.

Wiig, E.H., Second, W. & Semel, E. (2003) Clinical evaluation of Language Fundamentals, Manual, Fourth Edition, The Psychological Corporation, A Harcourt Assessment Company.

20 gatjálvisá giellatjehpudagáj birra

Gå gehtja ludtjusasj mánáj gáktuj, man buoragit hiehpi tjuovvovasj javllamusá dán mánnáj.

Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Ruossista juohkka javllamussaj. Gæhtttjala vásstedit vájku illa állu sihkar jali duv mielas la imálasj javllamus.

1 = Állu boasstot

5 = Állu duohta

	1	2	3	4	5
1. Vajálduhtta bágojt majt dábddá					
2. Sægot bágojt majn la muodugasj sisadno (degu skirtto, gáppte, jáhkka)					
3. Li gássjelisvuoda dádjadit majt dábálasj bágo merkahi					
4. Li gássjelisvuoda vásstedit gatjálvisájda sæmmi jáhtelit gå iehtjáda					
5. Álu áhtsá duolla bágojt					
6. Adná gárgadisájt ma ælla állása					
7. Adná oanes gárgadisájt gå gatjálvisájda vásstet					
8. Li gássjelisvuoda mujttalit subttasav mav la gullam					
9. Vuojnnet ij dæhpo majt oahppá					
10. Sujna li gássjelisvuoda mujttet					
11. Li gássjelisvuoda dádjadit majt iehtjáda javlli					
12. Vaddá boasto njálmálasj bagádallamijt ja diedojt					
13. Li gássjelisvuoda diedojt mujttet					
14. Boasstot dádjat diliht ja dáhpadusájt					
15. Gássjel la oahppev dádjadit					
16. Gássjelisvuoda ietjas dárbojt ávddånbuktet					
17. Iehtjáda e suv dádjada					
18. Vuorjját válldá gielalasj initiatijvav					
19. Li gássjelisvuoda bágojt duolla javllat					
20. Ij háldada dialåvgåv ludtjusattjaj					

DUODDEGATJÁLVISÁ

Gå gehtja luddtusattjaj gáktuj, man buoragit hiehpi tjuovvovasj javllamusá dán mánáj. Ane skáláv 1 rájes gitta 5 rádjáj. Ruossista juohkka javllamussaj. Gæhttjala vásstedit vájku illa állu sihkar jali duv mielas la imálasj javllamus.

Gávovuoǵádagá háldadibme (oahppijda badjel 9 jage)	1	2	3	4	5
1. Gássjel la dádjadit majt javllá					
2. Li gássjelisvuoda tjállet ietjas ájádusájt ja ájttsamijt					
3. Li gássjelisvuoda gullat bágo jiednadimijt					
4. Gássjelisvuoda gærddomtabellav oahppat					
5. Gássjelisvuoda dádjadit hiebadimvuogádagáv					
6. Gássjelisvuoda oajven riekknit					
7. Gássjelisvuoda láhkát lågekrasstidimij					
8. Gássjelisvuoda láhkát guovtegij, vidágij, lågegij akta ájgen					
9. Gássjelisvuoda bájnojda namájt biedjat					
10. Gássjelisvuoda diehtet makkir jáhpe la					
11. Gássjelisvuoda nammadit mánojt riekta rájdon					
12. Gássjelisvuoda kloahkov oahppat					

Aktijvuoda iehtjádij (divna álldarijn)	1	2	3	4	5
1. La vuorjját ietjá mánáj siegen					
2. Dárbaj álu viehkev iehtjádij sábadit					
3. Ietjá máná álu sunji suhtti					
4. Javllá ij heva soaptso					
5. Vuojnnet ietjá mánájt hilggu					
6. La álu vuollánam ja hájen					
7. Ietjá máná álu suv hilggu					

Báhtusa

Oasseskálá	Ruossima tjoahkkáj	/	Maksimála skårim	x	100	Prosent maksimála skårimis
Semántalasj vaddása (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 8 rádjáj)		/	40	X	100	
Gássjelisvuoda dádjadit massta la sáhka (vuododuvvam gatjálvisájda 9 rájes gitta 14 rádjáj)		/	30	X	100	
Gássjelisvuoda ságav gaskostit (vuododuvvam gatjálvisájda 15 rájes gitta 20 rádjáj)		/	30	X	100	
20 gatjálvisá (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 20 rádjáj)		/	100	X	100	
Gávovsuogádagá háldadibme (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 12 rádjáj)		/	60	X	100	
Aktijvuoda iehtjádij (vuododuvvam gatjálvisájda 1 rájes gitta 7 rádjáj)		/	35	X	100	

Báhtusij merustallam:

Sjiemá dievddem la vuododuvvam “prosent maksimála skårimij”. “Prosent maksimála skårimis” riekkniduvvá gá biedjá aktij lårkoårvojt ma li ruossiduvvam daj aktisasj skáláj (ruossima tjoahkkáj), juohká dáv tállav “maksimála skårima” badjel, ja gærddu 100:ijn.

Báhtusij árvustallam: Alla skårim merkaj hásstalusá. Gæhttjalibme vuoset jus skårim le 31 prosent jali alep maksimála skårimis, de vaddá vuodov juorrulibmáj. Dábálattjat la suláj 15

prosentu jall binnep gejn la nav alla skårra. Jus skårima li alebu 31 prosent, de bierri árvustallat vijddásap tjielgadimev.

Profijllaminsstar

	Semantihkalasj vaddása	Gássjelisvuoda dádjadit massta la sáhka	Gássjelisvuoda ságav gaskostit	20 gatjálvisá tjoahkkáj	Gåvos- vuogádagá háldadibme	Aktijvuoda iehtjádij
91-100						
81-90						
71-80						
61-70						
51-60						
41-50						
31-40						
Dábálasj 21-30						
Dábálasj 20						

Ruossista ruvtojdá ja sárgo sátsov daj gaskan

Oahppe namma:
Iedne giella:
Áhtje giella:
Sijddagiella:
Skávllå/mánájgárdde:
Sjiemáv dævddám:

Báhttja	Næjttso

	Jahke	Mánno	Biejvve
Dievddembiejvve			
Riegádimbijvve			
Áldar			

letján:

Gielalasj berustibme

Gå vájkkudusáv galga kárttit duon dán áhpadimgárvvidusájs, de máhtta liehket ávkálasj oahppe gielalasj berustime rievddadusájt merustallat. Dav máhtá dahkat dájmaj ávddåla ja dájmaj manñela.

1 = Állu boasstot

5 = Állu duohta

	1	2	3	4	5
1.Berus gielalattjat (gatját manen, gåktu, sivá ja aktijvuoda).					
2.Gatját bágoj sisano birra ja merkahime birra.					
3.Vuoret berustimev gielalasj dájmaj aktijvuodan (lågádahttij, tjáledahttij, subttasij guldalahttij).					
4.Vuoret mássjá tjalmosit gielalasj aktijvuodajn (tjåhkanimbåttåjn, aktisasj áhpadimen klåssan).					
5.Gatjádallá ja kommenteri aktijvalattjat gå juoga ávddånbuvteduvvá.					
6. Jåhtelit hæmssárasstá gå juoga tjelggiduvvá jali juoga dágástalåduvvá.					
7.Iesj álgat ságastallamav dáhpådusáj ja vásådusáj birra.					
8.Oahppe kommentára, subttasa ja gielalasj álgadibme hiehpá buoragit aktisasjvuohtaj.					
9.Ságastalådahttij nahká ássjá tjalmosit					
10.Jus ságastallamav ij másja tjuovvot, de nahká ådåsit vas ságastallamij sæbrrat.					
11.Iehtjådiht viehket jus juojddåjn rahtji.					